

MÜTAREKE VE İŞGAL YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE GÖRÜLEN SOSYAL ÇÖKÜNTÜ VE TOPLUMSAL YAŞAM

İlbeyi ÖZER*

ÖZET

Mütareke yıllarında İstanbul'un toplumsal yapısı köklü değişikliklere sahne olmaktadır. İşgallerle zor günler yaşayan Osmanlı Devleti ve İstanbul halkı sosyal, ekonomik ve ahlaki çöküntüyü ve ümitsizliği beraberinde yaşıyordu. İstanbul halkı ikinci sınıf muameleyle tâbî tutulmuştu.

Günlük yaşamı etkileyen en önemli etmenlerin başında, Çarlık Rusya'sının Bolşeviklerce yıkılmasıyla on binlerce Rus göçmenin İstanbul'a gelmesiydi. İşgal kuvvetleri ve göçmenler sayesinde İstanbul'da sosyal yaşamda önemli değişiklikler yaşanmaktaydı. "milli moda" ile "Rus modası" kaynaşıyordu. Çarşaf demode olurken Batı giysilerinden fark edilemeyecek oranda değişime uğruyordu. Cumhuriyet Türkiye'si ise, İstanbul hanımlarını kılık-kıyafet ve şapka devrimine hazır bulacaktı. Diğer bir gelişme, Mütareke ile birlikte önceden İstanbulluların gözde mesire yerleri olan boğaz, yerini Adalar'a bırakmıştı. İstanbullu denize girmeye başlamıştı. Rus göçmenleri plaj modası getirmişlerdi. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez plajlara alışmaya başlıyordu. Mahremlik giderek kalkıyor; Türk kadınları için de açılma devri başlıyordu.

Mütareke İstanbul'unda göze çarpan diğer bir husus barların açılmasıdır. Bu durum toplumsal huzurun ve asayişin bozulmasına da önemli bir etken olmaktadır. Alkol başta İstanbul olmak üzere

---

* Fatih Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi.

ülke genelinde telafisi mümkün olmayan yaraları da beraberinde getirmektedir. Emniyet-i Umumiye kayıtlarında bu durum açıkça görülmektedir.

Ruslar'la birlikte Beyoğlu yeni bir görünüm kazanmıştı. Lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane işi kısa sürede Ruslar'ın eline geçmişti. Çoğunluğu Rus Yahudiler ve Rum'lar tarafından işletilen bu yerler işgal altında bulunan Osmanlı halkına farklı bir yaşam tarzı sunmuştur. Bunda en önemli etken, Rus göçmenleri ve işgal devletlerinin askerleri olmuştur. Ekonomik sıkıntılar geçim derdine düşmüş halkı, kumar gibi para gerektiren oyunlardan uzak tutsa da, polis kayıtlarına geçen kumar vakalarına da rastlanmaktadır

Diğer önemli bir konu Fuhuş, mütareke yıllarında başta İstanbul olmak üzere ülke genelinde oldukça artmıştı kayıtlarda dönemin fuhuş sektörü hakkında bilgi edinmek mümkündür. Fuhuşun yaygın olması başta frengi olmak üzere bel soğukluğu, gibi hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmuştur

İstanbul'da suç sorunu, pek çok başka kentte olduğu gibi, I. Dünya Savaşı'ndan beri daha karmaşık hale geldi. Bunun nedeni, sadece ahlaki değerlerin çökmekte oluşunun yanında bazı özel nedenlerden de kaynaklanır. İstanbul'da bulunan bazı cezaevi tutanaklarında işlenen suçlar hakkında tüm işgal dönemini içermekle birlikte bilgi edinebilmek mümkündür. Rakamlar ve tablolarla durum daha iyi anlaşılmaktadır. Toplumun yaralayan en önemli hususlardan biride asayişin tam olarak sağlanamamasından dolayı kadın kaçırmaya ve tecavüz olaylarının engellenememesidir. Bu konuda polise intikal eden bir çok vaka görülmektedir.

Türk ordusunun 9 Eylül 1922 günü İzmir'e girmesiyle silahlı mücadele sona ermiş, Refet (Bele) Paşa komutasında ki sembolik nitelikte ki Türk ordusu büyük bir coşkuyla 1922 Ekim'inde İstanbul'a girmiş. Anadolu hareketi, Yaklaşık beş yılı bulan düzenli, sistemli ve örgütlü bir direnişin sonucunda her şeye rağmen ülkede zafere ulaşmıştır. Sonuçta, toplum tercihini egemenlik ve özgürlükten yana kullanacak ve bağımsızlığını kazanacaktır.

Savaş yılları, mütareke dönemi ve işgallerle zor bir dönemece giren Osmanlı Devleti ve özellikle Birinci Dünya savaşı boyunca savaşın getirdiği zorlukları tüm şiddeti ile hissederek İstanbul halkının mütarekeden sonra yaşanan işgalin acıları, beraberinde birçok sosyal, ekonomik ve ahlaki çöküntünün yaşanmasına sebep olacaktı. İşgalle birlikte başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin baskı, şiddet ve keyfi uygulamaları önemli ölçüde artmış gerek Osmanlı Devleti memurları, gerekse İstanbul halkı ikinci sınıf muameleyle tâbî tutulmuştu. Yaşanılan sosyal, ekonomik çöküntü halkı tamamen ümitsizliğe düşürmüştü.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'si'ne geçiş evresinde, siyasal olduğu kadar toplumsal dönüşümlerin de izlendiği bu dönem özellikle İstanbul için ayrı bir önem taşımaktaydı. Yaşayan insanların yanı sıra değerler büyük bir dönüşüme uğramaktaydı. Payitaht giderek siyasal etkinliğini yitirmekte ve siyasal anlamda iki karşıt görüşü, devleti Sevr Antlaşması hükümleri doğrultusunda Batı boyunduruğuna sokmaktan başka çözüm yolu bulamayan İstanbul Hükümeti ile Ankara'da Müdafaa-i Hukuk adıyla tanınan hareketin İstanbul uzantısını bünyesinde barındırmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın son bulması ile gerçekleşen Sevr Antlaşması Osmanlı Devletini parçalamış olmakla birlikte hiç bir zaman uygulanma imkanı bulamayacaktır¹. Ancak, Ankara'da odaklaşan Mudafa-i Hukuk direnmekten yana bir tavır sergilemekte. İstanbul, işgal kuvvetleriyle saray ve Ankara'daki Kuva-i Milliyecilerin sıra dışı ilişkilerine sahne olmaktadır.

Mütareke yıllarının siyasal hayatta hâkim en güçlü unsuru işgal kuvvetleri, Saray ve Meclis, I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ve Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlayan devletlerin Osmanlı Devleti'ne Sevr antlaşmasıyla verdikleri cezaları kabullenmekten başka çözüm bulamamıştır. Beş yıla yakın sürecek olan İstanbul'un işgali 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'nin elli beş parça gemiden oluşan donanmasının Boğaz sularına demirlemesiyle başlamaktadır. Saray büyük ölçüde gücünü yitirmekte, azınlıkların saldırgan-

1. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1985, s. 418.

lıkları artmakta, İtilafçı-İttihatçı çekişmesi hızlanmaktaydı. Mütareke koşulları ve 50.000'in üzerindeki (30.000'i İngiliz'di) İtilaf askerlerinin varlığı, İtilaf devletleri temsilcilerini İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmi işgalinden önce bile başkentteki egemen siyasal güç haline getirmişti².

İstanbul Ankara'yı karşısına almakta, maddi gücünü Ankara'ya karşı harekete geçen kuvvetlerinde, manevi gücünü ise Şeyhül İslam fetvalarında aramaktaydı. Buna karşı Ankara boş durmayacak ve karşı fetvalar yayınlayacaktı. Ancak, Anadolu'da Heyet-i Temsiliye, Anadolu ve Rumeli Mudafa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsil organı olarak, Sivas Kongresi'nden, TBMM'nin açılışına kadar fiili bir siyasal güç odağı oluşturmaktaydı. Ankara ve İstanbul bir süre birlikte çalışma imkanları aramış ancak önemli bir iki aşama, Amasya Protokolü ve son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması ve Misak-ı Milli'nin ilan edilmesi gerçekleşmiş olsa da ilişkiler istenilen seviyeye gelmemiştir³.

İstanbul'un İşgali

Bu arada son Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Milli'nin ilan edilmesi üzerine İtilaf kuvvetleri İstanbul'un işgal edilmesi kararını almışlardır. 14 Mart'ta başlayan işgal 16 Mart 1920 günü İngiliz birliklerinin Şehzadebaşı'ndaki Kafkas Tümeni Karargahı binasını basıp uykuda olan beş askerini öldürülüp on askerini yaralamasıyla neticelenen olayla işgali gerçekleştirmişlerdir. İstanbul'un her tarafı denetim altına alınmış, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (Çakmak) süngü-lü askerler tarafından çalışma odasından dışarı çıkarılmıştır. 18 Mart'ta Meclis-i Mebusan kuşatılarak basılmış, tutuklanan 150 kadar siyasetçi Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'un işgali telegraf memuru Manastırlı Hamdi Efendi tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya adeta dakika dakika bildirilmiştir. Sadrazam Salih Paşa İstanbul'un işgalini protesto etmiş, İtilaf Devletlerinin kendisinden Kuvay-i Milliye'ye karşı olduğunu ilan etmesini istemeleri üzerine,

2. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 204.

3. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1976, s. 488 vd.

bu öneriyi reddederek istifa etmiştir. Böylece 5 Nisan'da Damat Ferit Paşa yeniden sadrazam olmuş, padişah da 11 Nisan'da meclisi feshetmiştir⁴. Tüm bu gelişmeler Müslüman halk tarafından dehşetle izlenmiştir. Rumlar ise İstanbul'un Yunanistan'a ilhak edilmesi amacıyla gösteriler yapmaktadır. Buna karşın Halide Edip'in de önderlik ettiği ve kadınların büyük ilgi gösterdiği tel'in mitingleri yapılmaktaydı. İstanbul'da işgale ve saraya karşı direnişin diğer boyutu gizli örgütlerdi. Bunlar Anadolu'ya gizli yollardan asker ve cephanelik sevk ederek Anadolu'da başlayan milli uyanışa önemli bir destek sağlamaktadırlar.

Göçmenler

Mütareke yıllarında İstanbul'un toplumsal yapısı köklü değişikliklere sahne olmaktadır. İşgal ve savaş nedenleriyle nüfusun bir kesimi Anadolu'ya yönelirken bir çok göçmende İstanbul'a gelmekteydi. Günlük yaşamı etkileyen en önemli etmenlerin başında, Çarlık Rusyası'nın Bolşeviklerce yıkılmasıyla Rus aristokrasisi ve zengin tabaka başta olmak üzere on binlerce göçmenin İstanbul'a gelmesi bulunuyordu. İşgal altında çok zor şartlarda yaşayan İstanbul halkına bir de Rus göçmenleri eklenince sefalet tahammül sınırlarını zorlar hale gelmiştir.

Mülteciler Rusya'dan tamamen Bolşevizm yüzünden kaçırmaktadırlar. Güney Rusya'nın tahliyesi sonucunda İstanbul'a gelmelerinin sebebi ulaşabilecekleri en yakın ve en emin büyük merkezin burası olmasıdır. Türk mülteciler, Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'nun Yunan orduları tarafından işgal edilmesi sonucunda ve Türk ordusuyla Yunanlılar arasında savaş hali nedeniyle gelmişlerdir. Rum ve Ermeni mültecilerin çoğu, İzmit ve Marmara'nın güney kıyıları yönünde ilerleyen Türk birliklerinin önünden kaçarak İstanbul'a sığınmışlardır. Ermenilerin bir bölümü ise Anadolu'nun doğu vilayetlerinden ve Kilikya bölgesinden buralara kadar gelmişlerdir. Rus mültecilerinin İstanbul'da yığılmalarının sebebi, öncelikle diğer ülkelerdeki, bunların o ülkelere gitmelerini önleyen katı kısıtlamalar-

4. Tülay Duran, "İstanbul'un İşgali", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 66, Mart 1973, s.16.

dır. Mültecilerin İstanbul'da yığılmasının başka bir nedeni de, onları başka yerlere göndermenin maliyetidir⁵.

I. Dünya savaşı boyunca savaşın getirdiği acıları tüm şiddetiyle hisseden İstanbul halkına Mütarekeden sonra da işgalin acıları yüklenmiştir. İşgalin başlangıcında Türkleri İstanbul'dan tamamen uzaklaştırmayı düşünen İngiltere, İtilaf Devletleri'nin diğer üyeleri ile arasında çıkan görüş ayrılıkları, Müslüman sömürgelerin gösterebileceği tepkiler ve Anadolu'nun Bolşeviklere yaklaşabileceği gibi nedenlerle sonradan bu düşüncesinden vazgeçmiştir. İşgalle birlikte İtilaf Devletleri'nin baskıları ve keyfi uygulamaları artmış gerek Türk resmi görevlileri, gerekse İstanbul halkı ikinci sınıf muameleye tâbi tutulmuştur. Savaştan sosyo-ekonomik çöküntü ile çıkan halk, tamamen ümitsizliğe ve geçim derdine düşmüştür.

Sosyal Değişim Süreci

İstanbul yoksulluğuna karşın kendine özgü estetik değerleri oluşturmakta gecikmedi, göçmen Rus kadınlarının üzerlerinde ne varsa öylece kaçtıklarından pislikten sefaletten bitlenen saçlarını kökünden kazıyarak; ne buldularsa başlarına geçirmeleri İstanbul'da "Rus saçı" adıyla yeni bir modayı başlatmalarına sebep oldu. Dersaadet hanımefendileri bu zavallı göçmenlerin rengârenk örtülerini de taklit ediyorlardı. Böylece Mütareke ile birlikte gündeme gelen "milli moda" ile "Rus modası" kaynaşıyordu. Çarşaf demode olurken giysiler Batı giysilerinden fark edilemeyecek biçimde değişime uğruyordu. Cumhuriyet Türkiyesi ise, İstanbul hanımlarını kılık-kıyafet ve şapka devrimine hazır bulacaktı. Pera sosyetesinde, göz kamaştırıcı kadınlar vardı. Bunlardan biri, Madam Siniossoglon; güzelliği ile herkesi büyülemekteydi. Şehrin en zengin Rum ailelerinden birine mensuptu. Yeni çıkan incecik ipek çorapları ilk giyen kadın o oldu. Çorapları o kadar inceydi ki önceleri elçilikteki tüm kadınlar, çorap giymiş olduğundan kuşku duyuyor, içgüdüsel olarak bacaklarını eteklerinin içine ya da oturdukları koltukların altına saklıyorlardı. İpek çorap âdeta yeni bir çağ açmıştı. Eskiden ba-

5. Clarence Rihard Johnson, M.A., *İstanbul 1920*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 178.

cakları örtmek için giyilirken artık bacakları soymak için giyiliyordu⁶ denilerek bir yenilik tasvir ediliyordu.

Mütareke ile birlikte önceden İstanbulluların gözde mesire yeri olan Boğaz, yerini Adalar'a bırakmıştı. İstanbullu denize girmeye başlamıştı. Rus göçmenleri plaj modası getirmişlerdi. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye gitmekte, burada ise, yarı çıplak Rus kadınları denize girmektedir. Eskiden tarihi çınarlar ve memba suları ile meşhur Fülürye'ye artık deniz banyosu yapmak için gidilmekteydi. Bu arada "Fülürye" Rus şivesiyle "Florya"ya dönüşüyordu. Mahremlik giderek kalkıyor; Türk kadınları için de açılma devri başlıyordu⁷.

İçki ve Diğer Kötü Alışkanlıklar

Mütareke İstanbulu'nda göze çarpan diğer bir husus barların açılmasıdır. İstanbul'un alemcileri Galata'nın izbe meyhanelerinden barlara terfi ediyorlardı. Meyhaneler iki kategoriye ayrılabilir; bunlar, özellikle biranın ve diğer alkollü içkilerin sunulduğu birahaneler veya yemek ve içki servisi yapılan kafelerdi. Kentin her mahallesinde birahaneler mevcuttu. Bunların büyük bir bölümü, kalitesiz dansların yapıldığı ve fahişelerin mesleklerini icra ettikleri, kötü şöhretli yerlerdi. Bu tür birahaneler, çoğunlukla galata ve Pera'daydı. Bu bölgedeki barlara, genellikle Müttefik askerleri ve denizciler devamlı gitmekteydi. Pera ve Galata'daki barlarda çalışan kızların pek çoğu tescilli ve meşhur genelevlerden gelmekteydiler. Ayrıca, Kadıköy ve Moda'daki bazı lokantalarda, çoğunluğu Rus olan garson kızlar çalışmaktaydı. Bu kızlardan bir kısmı, fahişe olarak kayıtlı idi. Suriçi bölgesinde ve Boğaziçi köylerindeki birahaneler daha temiz daha kaliteliydi. Buralarda, çoğu zaman orkestra vardı; saygın kişiler buralara devam ederlerdi. Bütün uluslara ait birahaneler bulunmakla birlikte Rum birahaneleri çoğunlukta idi. Çoğunluğunun içki satma ruhsatına sahip olduğu görülmektedir. Ancak sur içindeki Polis Merkezi raporlarına göre, ruhsatsız içki satan

6. Ve'ra Dumesnil, *İşgal İstanbulu*, Çev. Emre Öktem, İstanbul, 1993, s. 84.

7. Johnson, s. XI.

birçok yer olduğu da saptanmıştır⁸. Bu yerler gereken cezai müeyyidelere çarptırılmıştır. Ayrıca Kumkapı'da sahibi olduğu gazonada, içki satmak isteyen Vartan Agobyan'ın ruhsat talebinin, gazino camiyeye yakın olduğundan kabul edilmediği de görülmüştür⁹. Bu arada kaçak tütün ve içkiler ile bunların satıldığı ruhsatsız mekanları tespit edip yakalayan polislere verilecek ikramiyenin ihtiyat sandığı sermayesine aktarılmasına karar verilmiştir¹⁰. İstanbul'da mevcut bar sayısı 471 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bar ve meyhanelerin sayılarındaki artış beraberinde içki içenlerin sayılarının da oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum toplumsal huzurun ve asayişin bozulmasına da önemli bir etken olmaktadır. Şişede durduğu gibi durmayan alkol başta İstanbul olmak üzere ülke genelinde telafisi mümkün olmayan yaraları da beraberinde getirmekteydi. Emniyet-i Umumiye kayıtlarında bu durum açıkça görülmektedir¹¹. O dönem şartları içerisinde ülkede gö-

8. Bu duruma örnek olacak ve polis kayıtlarına geçen bir çok vaka olmuştur. Bunlar; Mahmutpaşa'da meyhane olarak işletilen bir dükkanın kapatılması, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (BOA, DH.EUM.AYŞ., Dos: 15, nr: 92). Kasımpaşa'da bir bakkalın rakı satıp hırsızlara yataklık ettiği anlaşılması üzerine gerekli müeyyideler uygulanarak yasaklanması (BOA, DH.EUM.AYŞ., Dos: 41, nr: 80). Ayvansaray'da bakkalda içki satışının men edilmesi ve bu işi yapanların cezalandırılmasına karar verilmiştir (BOA, DH.EUM.AYŞ. Dos: 46, nr: 43).

9. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Analitik Envanteri, (BOA, DH.EUM.VRK, Dos: 7, nr. 19).

10. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi (BOA, DH.EUM.THR, Dos: 60, nr: 12).

11. İçkinin sebebiyet verdiği bir çok olay polis kayıtlarına geçmiştir. Örneğin; Adana'da sarhoş bir halde İslam'a küfreden Kigork adlı şahsa müdahale eden Giritli Ali, Kigork tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 25, nr: 39). Diyarbakir'de sarhoş iken Mıgırdıç adlı şahsın ölümüne Manok'un kızı Sultan'ın yaralanmasına sebep olan jandarma eri Mehmed Sinan'ın tutuklanması (BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 88, nr: 21). Bursa'da Ramazan ayında içki içip taşkınlıklar yapan asayiş bozan Kafkasyalı Abdussettar Efendi'nin Kütahya'ya sürülmesi (BOA, DH.EUM.AYŞ. Dos: 13 nr: 38). Sarhoş bir halde Kağıthane'den Şişliye giderken etrafa tehlike saçıp silah sıkın Beyrutlu Mahmut oğlu Hüseyin ve Babaeskili Hüseyin oğlu Mehmed'in yapmış oldukları icraatlardan dolayı tutuklanmaları (BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 8 nr: 104). Son olarak vereceğimiz örnekte Feneryolu istasyonundaki bir kahvede sarhoş bir halde Karadağlı Marko'yu katledere kaçan İşkodralı Ali oğlu Kasım'ın yakalanması (BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 2, nr: 38), vs gibi vakalar durumun ciddiyetini göstermektedir.

rülen bir çok polise intikal etmiş vak'a durumu izah etmeye yetmektedir.

Sosyal Faaliyetler ve Rus Göçmenleri

Barların yanın da çok az olmakla birlik de bilardonun oynandığı da görülmektedir. Yeni doğmakta olan sinema yaygınlaşmakta özellikle Fransız filmleri oldukça ilgi görmekteydi. Mayıs 1921'de İstanbul'da, yaklaşık 32 daimi ve 12 geçici sinema salonu vardı. Bunların sahipleri genellikle yabancılardan oluşmaktaydı. Sinemalarda genel ahlaki yapıya ters filmler gösterilmesi bu döneme rastlamaktadır¹². Tiyatro kumpanyaları arasında da Fransızlar revaçta idi. Osmanlı'da tiyatro oyunculuğu dini kurumlar tarafından namuslu olmayan işlerden biri sayıldı. 1920'de çıkarılan bir kararname Müslüman kadınların tiyatro sahnesine çıkmalarını yasaklamaktaydı¹³. Bir tiyatro şirketinin müdürü bu yasak karşısında "Yetkililer ahlaksız bir hayat sürdüren kadınlara izin belgesi veriyorlar. Böyle bir durumda, ahlaksızlık için verdikleri izni, nasıl oluyor da sanat için vermiyorlar, anlamıyorum" diyerek hayretini gizleyemiyordu¹⁴. Ruslar'la birlikte Beyoğlu yeni bir görünüm kazanmıştı. Lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane işi kısa sürede Ruslar'ın eline geçmişti. Çoğunluğu Rus Yahudiler ve Rumlar tarafından işletilen bu yerler işgal altında bulunan Osmanlı halkına farklı bir yaşam tar-

12. Fahişenin kızı ve Eyones karnavalı adlı filmler ahlak ve adaba mugayir sayıldıklarından ötürü, Himayet-i Etfâl Cemiyeti'nin durumu Dahiliye Nezaretine bildirmesi üzerine filmler 1340 N. 27 tarihinde gösterimden kaldırılmıştır Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsusa Müdüriyeti (BOA, DH. KMS, Dos: 62 nr: 18).

13. Şehzadebaşı'nda Naşit Bey kumpanyasının, bilet alacak seyircilere oyuncuların fotoğrafı hediye edileceğinin söylenmesi üzerine gönderilen tezkirede bu durumun İslam kadınlarına teşmili yasaklanarak hükümetin tavrı ortaya konmuştur (BOA, DH.KMS, Dos: 50-1 nr: 57). Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsusa Müdüriyetinden polise ve Şehremanetine gönderilen (1339 M.19) tarihli tezkirede de bazı yerlerde Müslüman hanımların tiyatro sahnelerine çıkarılması için yapılan teşebbüslerin engellenmesi istenmiştir. BOA, DH.KMS, Dos:59-2, nr: 38). Ayrıca 1338 R. 4 tarihli diğer bir Tezkirede ise, Türk ocağında kadın ve erkeklerden oluşan bir musiki topluluğunun birlikte verdikleri konserler adab-ı İslamiyeye ters olduğu ve bu durumun tekrarının önlenmesi istenmiştir (BOA, DH.KMS, Dos: 57-2, nr: 20), lef 1.

14. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46.

zı göstermiştir. Bunda en önemli etken olarak Rus göçmenleri ve işgal devletlerinin askerleri önemli bir rol oynamaktadır.

Kumar

Ekonomik sıkıntılar geçim derdine düşmüş halkı, kumar gibi para gerektiren oyunlardan uzak tutsa da polis kayıtlarına geçen kumar vakalarına da rastlanmaktadır. Adana'da kumar oynanan birçok kahvehanenin olduğu Polis kayıtlarında görülmektedir¹⁵. Bu arada Rus mültecilerince Beyoğlu'nda oynattırılan tombala oyunu suistimal edilerek Müslüman mahallelerinde de oynattırılması üzerine oyun yasaklanmıştır. Fakat Polis kayıtlarında bu oyunun birçok yerde gizli olarak oynatıldığı anlaşılmaktadır¹⁶.

Genelevler ve Fuhuş

Fuhuş, mütareke yıllarında başta İstanbul olmak üzere ülke genelinde oldukça artmıştı. Özellikle İstanbul'u mesken tutan fuhuş, belli başlı üç bölgede kendini göstermektedir. Bunlar Beyoğlunda, Abanos ve Ziba mıntıkları, Galata mıntıkası ve Üsküdar bölgesidir. Pera ve Galata mahallelerindeki kayıtlı evler ve pansiyonlar Hıristiyan ve Yahudilere aittir. Buralarda Müslüman kadınların çalıştırılması yasaktı. Fakat buna rağmen Beyoğlu'nda, umumhanesinde Müslüman bir kadın çalıştırdığı tespit edilen Luçika ve Efradi hakkında gerekli işlemlerin yapıldığının İstanbul polis müdüriyetinden bildirilmiştir¹⁷. Ayrıca bu evlerde uyuşturucu, şarap, rakı, bira, ve kimi zamanda şampanya satılmaktaydı. Üsküdar ve Kadıköy'deki ler ise, Müslümanlara aitti. Üsküdar ve Kadıköy'deki mahallelerdeki evlerin sahipleri ve çalışanları Müslüman olduğundan, yabancılar bu evleri ziyaret edemiyordu. Kadıköy'de genelevlerin yakı-

15. Adanada İran'lı Abdulkeri'in kahvehanesinde kumar oynatıldığı tespit edilmiş ve kapatılmıştır (BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 34, nr: 39).

16. Örneğin, Bayezitte Hasan efendi adlı şahıs tarafından "hoppala" tabir edilen oyunu oynatması tespit edilmiş ve gerekli kanuni muamele yapılmıştır (BOA, DH.EUM. AYŞ, Dos: 13, nr: 52).

17. BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 74, nr: 6, (Beyoğlu ziba sokağındaki Luçikanın umumhanesinde isminin marika (muhtemelen kod isim) olduğunu söyleyen 17 yaşındaki kadının müslüman olduğu ve mütefevva Binbaşı Ahmet Behçet Bey'in kerimesi olması, mütareke yıllarının ağır şartları insanları hangi durumlara sürükleyebileceğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır).

nında oturan sakinler, çocuk ve genç kızlarının önünde, açıkça fu-huş yapıldığı gerekçesiyle bu evlerin kapatılmasını veya başka bir yere taşınmasını istiyorlardı. Fakat bu duruma Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin şu nedenlerle olumlu bakmadığı anlaşılmaktadır: Genelevlerin kapatılması halinde sermayeler müteferrik mahallere dağılacak ve ahlâk-ı umûmiye yi de bozacaklardır. Bu da halkın şikayetine yol açacağından, genelevlerin burada bırakılması zorunludur. Halkın istirâhatinin temini için genelevlerde içki ve çalgı da yasaklanmıştır¹⁸. Ancak Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi kayıtlarında, Üsküdar Pazarbaşı mahallesi Toprak sokaktaki umumhanelerin Üsküdar sulak bostan mahallesine nakledilmeleri üzerine umumhane sahiplerinin eski sokaklarına dönme talebinin bu sokaktaki Müslüman ailelerin cami ve tekkelerinin mevcudiyeti sebebiyle kabul edilmediği görülmüştür¹⁹. Aşağıdaki tablolar, bu tür evlerin yerini ve sayısını göstermektedir²⁰.

Tablo 1: İstanbul'da Bulunan Umumhaneler, 1920.

	Abanoz	Ziba	Galata	Üsküdar	Kadıköy	Genel Toplam
Sahibi Rum	37	13	28	-	1	79
Ermeni	19	10	6	-	-	35
Yahudi	3	-	42	-	-	45
Macar	-	-	1	-	-	1
Mısırlı	-	-	-	-	1	1
Zenci	-	-	-	2	-	2
Boşnak	-	-	-	1	-	1
Türk	-	-	-	7	4	11
Toplam	59	23	77	10	6	175

Tablo 2: Genelevlerde Çalışanların Sayıları, 1920.

	Pera	Galata	Suriçi	Kadıköy	Üsküdar	Belirsiz
Hıristiyan ve Yahudi	714	643	1	9	-	-
Müslüman	56	-	134	168	-	446
Toplam	770	643	135	177	-	446
Genel Toplam	2.171	-	-	-	-	-

18. BOA, DH-KMS, Dos: 61-1, nr. 62.

19. BOA, DHEUM.AYŞ, Dos: 42 nr: 7.

20. Johnson, ss. 306,309.

Tablo 3: Galata Mahallesinde, Kayıtlı Kızlar İle İlgili Resmi Sayılar.

Rum (28'i Yunan, 307'si Osmanlı Vatandaşı)	335
Rus	169
Yahudi	68
Ermeni	47
Avusturyalı	19
Romen	12
İtalyan	4
Bulgar	2
Sırp	2
Amerikan, Fransız, Alman ve Zenci, Hepsinden	1 er kişi
Toplam	662

Yukarıda 2 No'lu tabloda verilen sayılar, kentte 2.171 tane kayıtlı fahişe olduğunu göstermektedir; oysa, toplam 4.000-4.500 dolayında olduğu bilinmektedir. Yani kayıtsız fahişelerin kayıtlı fahişelerden daha çok olduğu söylenebilir. Örneğin Beyoğlu'nda bir pansiyonda ikamet eden Peret adlı kadının Cadde-i Kebir'de fuhşiyat ile hayatını devam ettirdiği Beyoğlu Polis Merkez Memurluğunca anlaşılmıştır²¹. Bu ve buna benzer birçok hayat kadınının kontrol dışı çalıştığı bir gerçektir. Özellikle Pera bölgesinde ahlak düzeyi son derece düşüktür. İstanbul'u anlatan bir yazar Pera (Beyoğlu) hakkında şunları söylüyordu.

*"O eskiden de bizim değildi; şimdi de öyle. O, eskiden de havasını aldığı suyunu içtiği bu toprağı küçümserdi; şimdi de öyle. O, eskiden de âdetler, zevkleri, görüşleri, görünüşleri, hulâsa bir sıra hayat icapları ile bize benzemezdi; şimdi de öyle. O, kapitülasyonlarına, bankerlerine, masonlarına, Levantenlerine, çeşitli dillerine, barlarına, meyhanelerine, umumhanelerine, bir kelime ile, Garb taklitçiliğine yaslanarak İstanbul'a dudak bükerek tepeden bakıyordu"*²².

Ahlaki çöküntü yalnızca İstanbul'la sınırlı değildi tüm ülke genelinde çeşitli vak'alarla karşılaşılmaktadır. Polisiye vak'a olarak kayıtlara geçen birçok olayı da görmek mümkündür²³. Ayrıca uzun

21. BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 51, nr: 3.

22. Sâmîha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul, 1977, s. 125.

23. Ülkenin muhtelif vilayetlerinde yaşanan ve polis kayıt ve arşivlerine geçen olaylar dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır. Kayıtlara geçen olaylar; Yozgat'ta iki fahişe yüzünden çıkan kavgada iki kişinin ölmesi fuhuşun Anadolu

savaş yıllarının aileleri bölmesinin yanında açmış olduğu sosyal yaralar toplumun her kesiminde kendini göstermektedir. Örneğin, Paşamandra'da eşi iki yıldır askerde olan kadının çocuk doğurması polise intikal etmesi, toplumdaki bir kesit olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴. Bütün bunların yanında azınlıklar arasında da toplum tarafından hoş karşılanmayan hadiseler yaşanmaktaydı bu tür olaylar toplumda asayiş bozmanın yanında bir çok kez de kanlı bitmektedir. Polis kayıtlarına geçen bu tür bir olaya İstanbul'da rastlamaktayız. Ayestefanos'ta sakin Bursalı Karabet'in zevcesiyle zina halinde yakaladığı Dimitri veledi Kostaniyi alnından tabanca ile yaralayıp kendi zevcesini de katletmesi²⁵ gibi birçok polise intikal etmiş bulunan vak'a içinde bulunulan durumu en iyi şekilde anlatmaktadır.

Meşrutiyetin özgürlük ortamının yarattığı anlayış Osmanlı kadınına bir ölçüde geleneksel değer yargılarından koparıyordu. Savaşın neden olduğu yoksulluk birçok kadını sefaletle sürüklüyor, fuhuş giderek yaygınlaşıyordu. Mütareke yıllarında bir çok Rus göçmeninin, parasız pulsuz İstanbul'a sığınması, alkol, kumar, fuhuş gibi toplumsal sorunları körüklüyor, ahlaki çöküntü bundan böyle kol geziyordu. Bir yandan işgal orduları, öte yandan Rus dilberleri ateşle barutu simgeliyorlardı.

---

içlerine kadar yayıldığı bir göstergesi olmuştur. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 14, nr: 32. Namus kavramının Anadolu halkı için önemi oldukça büyüktür fakat bu duruma ters bir çok olay polis kayıtlarına yansımıştır. Örneğin Kayseri Yenimahalle mevkiinde yaşamakta olan Oltu muhacirlerinden ve Bayazıt oğullarından bir kıza zorla tecavüz eden şahısların yakalanıp adliyeye sevk edilmişlerdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Polis Mecmuası Kalemli Analitik Envanteri (BOA, DH.EUM.PMC), Dos: 2, nr: 90. Kütahya'da beş Ermeni gencinin Müslüman bir kadına tecavüz ettikleri BOA, DH-KMS, Dos: 35, nr: 53. Karısını kendisine peşkeş çekmesini teklif eden Şiho'yu öldüren Emin ile öldürülmesine yardımcı olanların yakalanarak adliyeye teslim edildikleri. BOA, DH.EUM.EMN, Dos: 30, nr: 35. Simav'da gayri meşru ilişki yaşayanların son dönemlerde oldukça artması ve Konya'da fuhuş halinde iki kişinin yakalanması BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 2, nr: 3.ve aynı belge Dos:3, nr: 38. Kığı'da kardeşinin eşi ile gayri meşru ilişki içerisinde bulunan şahsın yakalanması BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 2, nr: 67.

24. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 7, nr: 90.

25. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 63, nr: 97.

Mültecilerin Ahlaki ve Sosyal Durumu

Birbiriyle ilişkisi olmayan çocuklar ve ailelerin ve genç kızların aynı odaya doluştuğu, kimi kez bir çok ailenin aynı mekânda yaşadığı koşullarda, durumun ahlak dışı davranışları davet ettiği aşıkârdır. İşsizliğin yarattığı ilgisizlik ve atalet en kötü tepkiler için en uygun ortamlardı. Polis raporları, fuhuşun yoğun olduğu bölgelerdeki nüfusun arttığını ve bunun Rus mültecilerinden kaynaklandığını gösteriyordu. Müttefiklere ait polis raporları, genelev mahallelerindeki fahişelerin sayısında bir artış olduğunu ve yeni gelenlerin çoğunlukla, Rus kadın sığınmacılar olduklarını gösteriyordu. 1921'in sonunda İstanbul'da kalan 34.000 Rus vardı. Bir yabancı gazeteci onları şöyle tasvir ediyordu.

"Pera'da olduğu gibi çiçek, kâğıttan bebekler, yağlıboya İstanbul resimleri, pasta ve kek, biblo ve incik-boncuk, Rusça kitaplar ve gazeteler satan Rus sığınmacıları her yerde görmek mümkün. Onlar sokaklarda ve camilerin merdivenlerinde uyurlar. Aylak aylak dolaşırlar, dilenirler, iş bulabildikleri zaman çalışırlar ve bazen de aklıktan hıçkırığa hıçkırığa ağlarlar. Yeterince şanslı az sayıda Rus, lokantalarda garson veya gardiropçu olarak iş bulabiliyorlar. Patronun kahvesini bir prenses getirebilir veya onun bastonunu bir general verebilir. Profesörler, eski milyonerler, soylu kadınlar, yalvara yalvara sigara ve kağıt çiçek satarlar"²⁶.

Mazhar Osman ahlaki çöküntüye uğrayan İstanbul'u şu satırlarla ifade etmektedir.

"Umumi Harp oldu bitti, Umumi harpte içenler, parası bol birtakım türediler, soysuzlardı. Mısır ekmeği yemekten, şeker hasreti çekmekten insanların çoğu içkinin tadını bile unutmuştu. Lakin Mütareke oldu, düşman orduları çekirge gibi İstanbul sokaklarına yayıldı, otomobil içinde sarhoş Amerika bahriyelileri kucaklarında zilzurna sarhoş Rum dilberleri Beyoğlu'nun büyük caddelerinde resmigeçit yapıyorlardı, barlarda İngiliz neferleri viski ile zilzurna sarhoş olduktan sonra rastgelene saldırıyorlardı. Hele Fransızların koloni askerleri yapmadıklarını bırakmıyordu. Rum ve Ermeni kahpelerinin aşklarıyla coşkun ve galibiyet neş'esiyle taşkın bu medeniyet ordusuna Bolşeviklerden kaçan çar enkazı da ilave edildi. Bizans ömründe görmediği sefahat hayatını sürüyordu. Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu; beyaz toz, kokain... aldı

26. Criss, s. 54.

yürüdü. İstanbul'un mahalle kahvelerine kadar sarışın Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı. Kokain ile halkın aklı, tombala ile parası çalınıyor, tımarhanelere kokainmanlar, eteromanlar, morfinmanlar doluyordu. İstanbul Allahlıktı; her hükümet karışıyordu; hiçbir hükümet birşey yapamıyordu. Halk kütlesi elden gidiyordu. Topla, tüfekte, tayyare ile, bomba ile Dünyanın kırk küsür milleti İstanbul'u ezememişti; İstanbul kokaine, fuhşa esir oldu. Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul, Rus orospularına mağlup olmuştu"²⁷.

Emniyeti Umumiye Müdüriyeti²⁸ ve Müttefik Polisi²⁹, kentin bazı bölgelerinin "sınır dışı" tutulması, yani müttefik birliklerin bu tür bölgelere giremeyecekleri konusunda ısrar etmektedir. Müttefik polisi bu tür bölgelerin denetimiyle ilgilenmezdi, buraların denetimi bütünüyle Türk polisinin elindeydi. Bu arada Müslüman kadınlara laf atan müttefik polisler yakalanarak takibata uğramış ve işten el çektirilmişlerdi³⁰. Özellikle İngiliz ordusunda görev yapan Senegalli askerler kadınlara sarkıntılık yapma hususunda oldukça ünlenmişlerdir. Fakat işgal güçleri askerlerinin asayişi bozduğu durumlarda Müttefik polisinin müdahalesi görülmektedir. Polis kayıtlarında İstinye'de sarhoş olarak gezen Fransız askerlerinin devriye gezen Jandarmaya ateş etmeleri üzerine, devriyelerin de havaya ateş ettikleri ve bunun üzerine olay yerine gelen İngiliz polisinin, Fransız askerlerini tutukladıkları ve ayrıca jandarmalardan birinin silahını gasbetmeye çalışan istinye'li Tannos'un yakalandığı görülmektedir³¹. Ayrıca halkın ırz ve namusuna taarruz eden Fransız askerlerinin değiştirilmesinin istenmesiyle alakalı bir tezkirenin sunulduğunu Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti kayıtlarında gö-

27. Johnson, s. xii.

28. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti doğrudan dahiliye nezaretine sorumlu olan önemli bir daireydi. Bu daire, sadece kentin değil, aynı zamanda bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini ve huzurunu ilgilendiren işlerden sorumlu merkezi birimdi. Polislerin yer değiştirmesi, terfileri ve genel yönetimiyle ilgilenirdi.

29. Müttefik Polis Kuvveti, İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetlerinden oluşuyordu. İki özel durum dışında yerli polisin işlerine karışmazdı. Birincisi yerli polisin maaşının düzenli alınmasında ısrar eder, ikincisi kentin herhangi bir yerinde yerli polisin görevini ihmal ettiği takdirde bunların görevinden alınıp yerlerine yenilerinin atanmasını talep ederdi.

30. BOA, DH-KMS, Dos: 61-1 nr: 23.

31. BOA, DH.EUM.AYŞ. Dos: 50, nr.24.

rılmektedir³². Senegalli askerlerin yanında, Çarşı-yı Kebirde Hintli askerlerin de bayanları rahatsız etmesi üzerine şikayetler artmış ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir³³. Bunun yanında İşgal kuvvetleri askerleri büyük bir şımarıklık içerisinde tavır takınmakta ve Türk halkı ve özellikle subay ve askerler üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktaydılar. Kağıthane'de dört İngiliz askerinin içki içip kendinden geçip etrafa hakaretler savurarak hadise çıkartması³⁴ gibi olaylar karşısında ciddi hiçbir şey yapılamaması ve yapılan şikayetlerin işgal kuvvetleri kumandanlarının masalarında duran birer dilekçeden öteye gitmemesi sıkça rastlanan olaylardandı.

Kentte yabancıların, özellikle askerlerin girebileceği bölgeler belirlenmişti; bu bölgeler bir polis müfettişinin sürekli denetimi altındaydı; kendisi umumevlerde hiç bir hastalık bulunmaması konusunda kesin bir tavır koymaktaydı. Yasal olarak kayıtlı iki çeşit ev bulunmaktaydı. Bunlar, genelevler ve pansiyonlardı. Genelevler, fahişelerin, mesleklerini alışılmış biçimde icra ettikleri yerlerdi. İkinci türdeki evler, yani pansiyonlar, randevu evleriydi. Hemen hemen bütün kızlar, kendi evlerinde oturmakta ve belirli saatlerde bu pansiyonlara gelmekteydiler. Ayrıca, Kasımpaşa'da yoksul Müslümanların gittiği, Şişli'de ise zenginlerin gittiği özel evler mevcuttu. Söz konusu evlerin başında bulunan kadına bir ruhsat verilmekte ve herhangi bir hastalık görüldüğünde, ruhsat anında iptal edilmekteydi. Kadınların sokaklarda ve evlerin kapılarında durmalarına ve müşterileri davet etmeye izin verilmemekteydi. Müttefik Polisi bu evlerin 23.00'te kapanmasında ısrarlıydı. Evlerde herhangi bir hastalık bulunması ve kapanma saatlerine uymama durumunda, ceza olarak ayda 1.000 lira alınmaktaydı. Herhangi bir evde hastalık bulunduğunda, sadece Türk sağlık görevlisi harekete geçebilmekte ve söz konusu evi kapatmaktaydı. Kentte, fahişelerin kaydedildiği ve haftada bir kez sağlık kontrolü için başvurmak zorunda oldukları belirli dispanserler bulunmaktaydı. Bunlardan başka, kentin çeşitli yörelerinde 20-25 kadar otel bulunmakta; buralarda, kızlarla gar-

32. BOA, DH.KMS, Dos: 56-1, nr: 48.

33. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 1, nr.31.

34. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 8, nr.32.

sonlar arasındaki anlaşmaya göre herhangi bir saatte randevu için bir oda temin edilebilmekteydi³⁵. Kahveleri ve genelev mahallelerini doldurmuş birçok işgal gücü askerleri İstanbul'da Türk aileleri pek rahatsız etmemekteydi. Çünkü bu gibi yerler Müslümanların çoğunluğunun yaşadığı yerlerin dışında Pera'daydı. Pera Müslüman ahalice pek makbul sayılmayan bir bölgeydi. Ayrıca hayat şartları da oldukça ağırdı. Bütün bunların yanında önceden bu bölgeye gelip giden Müslüman ahali özellikle kadınlar Senegalli askerler tarafından tacize uğrayınca gerekmedikçe sokaklara çıkamaz olmuşlardı.

Fuhuş ve Beraberinde Gelen Hastalıklar

Fuhuşun yaygın olması başta frengi olmak üzere bel soğukluğu, şankr gibi hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmuştur³⁶. Bu hastalıklar tıbbi kontrollerin yapıldığı genelevlerde bile sıkça görülmüştür. 1919 ve 1920 yıllarında Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere 6510 kadın bu hastalıklardan tedavi görmek için Şişli'deki Emrâz-ı Zühreviye Hastanesi'ne giriş yapmıştır³⁷. Zührevi hastalıklar özellikle erler arasında oldukça yaygınlaşmıştı. Fransız savaş bakanlığı İstanbul'daki askerler için genelev ve benzeri yerleri ziyaret etmeden evvel prezervatif kullanılmasını öngören bir bildiri yayınlanmıştı ve yerel komutanlık aracılığı ile prezervatiflerin temini sağlanacaktı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun bir bölümü, İstanbul, Romanya, Galiçya gibi yerlerde frengiye yakalanmış olarak ve tedavi edilmeden, ellerine tezkereleri verilerek memleketlerine gönderilmiştir. Böylece frengi hastası askerler, hastalığı Anadolu'ya ta-

35. Johnson, ss. 105-305.

36. Frengi, Osmanlı Devleti'nin ilk defa 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşlarından sonra işgal edilen bölgelerde görülmeye başlamıştır. 1853-56 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra daha da artarak salgın halini almıştır. Karadenizden Rusya'ya çalışmaya gidenler frengiyi daha çok Batı Karadeniz yöresine yaymışlar buradan da diğer bölgelere sirayet etmiştir. Kırım Savaşı'ndan hemen sonra fuhuş kontrol altına almak için İstanbul'da ilk genelevler açılmıştır.

37. Johnson, s. 314.

şımış, her biri bir köye, bir memlekete giderek tamiri yıllarca sürececek bir şekilde frengiyi yaymışlardır³⁸. Frengi ile mücadelede öncelikle hastalıklı olanlar tedâvi edilerek, frengililerin sağlam insanlar için tehlike oluşturması önlenecek; ikinci olarak memleket temiz bir hale getirilerek frengiye yakalanmamış olanların korunması sağlanacaktır. Zührevi hastalıklara karşı önlemler artırılırken, İstanbul'da günden güne artan Frengi hastalığına karşı önlem alınması için bir de tezkire çıkarılmıştır³⁹. Fuhuşun yasaklanması için girişimler sürdürülmüşse de istenilen sonuç elde edilememiştir.

Alınan Önlemler

Bir taraftan Milli Mücadele hazırlıklarıyla uğraşan TBMM'nin diğer taraftan halkın sağlığını korumak amacıyla çıkardığı yasalardan biri 14 Eylül 1920 de kabul edilip 28 Şubat 1921 tarihinde yürürlüğe giren ve tüm ülkede alkollü içeceklerin üretimini, ithalini, satışını ve kullanılmasını yasaklayan "men-i müskirât kanunu"dur. Diğeri ise, 20 Ekim 1920 tarihinde Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey tarafından hazırlanıp TBMM'ne sunulan "frenginin men ve tehdîd-i sirâyeti hakkındaki kânun teklifi" 5 Şubat 1921 tarihinde yasalaşmış, 7 Mart 1921 tarihinde de resmi gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir⁴⁰.

İstanbul'da suç sorunu, pek çok başka kentte olduğu gibi, I. Dünya Savaşından beri daha karmaşık hale geldi. Bunun nedeni, sadece ahlaki değerlerin her yerde gözleendiği gibi genelde çökmekte oluşu değildir; bu olgu aynı zamanda, İstanbul'a özgü, başka bir yerde bu ölçüde var olmayan bazı özel nedenlerden kaynaklanıyordu. Bunlardan başlıcası ve en önemlisi, çeşitli yerlerden buraya gelen çeşitli ulusların oluşturduğu büyük mülteci kalabalığıydı. Bu mültecilerin pek çoğu düzenli bir işten yoksun ve son derece yok-

38. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 262.

39. BOA, DH.EUM.EMN, Dos; 47, nr: 19.

40. Yasa teklifi hakkında TBMM'nde yapılan görüşmeler için bkz: TBMM. ZC. C. 7, Ankara, 1944, s. 112-122. Temel, ss. 271-273.

şuldu. Buna bağlı olarak hırsızlık ve ahlaksızlık, büyük bir olasılıkla diğer suçlarda da artış görölmektedir. İkinci özel neden, savaşın sürmekte oluşuydu, buna bağlı olarak mali konularda ve iş yaşamı koşullarında yeniden istikrar sağlamak mümkün değildi. Böylece ahlaksızlığa eğilim giderek artacaktı. Üçüncü özel neden, kent polis denetimindeki sorumluluğun bölünmüş olmasıydı. Buna bağlı olarak, Türk polisinin yabancıları tutuklama yetkisinin bulunmaması ve Müttefik polisinin Osmanlı vatandaşlarını tutuklamasının bir yararı olmamasıydı⁴¹.

Müttefik polis güçleri bu tür vakalarla nadiren karışırldı. Çok kötü durumda olanlar devlete ait düşkünler evine gönderilirler; düşkünler evinin giderlerini karşılamak üzere, kentteki bütün eğlence yerlerinden, örneğin tiyatro, sinema gelirlerinin onda biri vergi olarak alınırdı. Müttefik polis örgütü dilenciliği azaltmaya çalışmaktaydı, ancak bir Doğu ülkesinde, köklü reformlar yapılamayacağı da bir gerçektir⁴². Ancak Polis kayıtlarından güç durumda olan vatandaşlara devlet tarafından yardım edildiği anlaşılmıştır. Örneğin, maddi sıkıntı içerisinde bulunmasından dolayı memleketi Safranbolu'ya gitmesi için kendisine yardımda bulunulmasını isteyen Habibe hanım'ın yol masrafları karşılanmıştır⁴³.

Suçlular

İstanbul'da bulunan bazı cezaevlerindeki hükümlülerin hüküm giydikleri suçlardan ve tutuklama vak'alarından, şehirde yaygın olarak işlenen suçlar hakkında tüm işgal dönemini içermemekle birlikte bilgi edinebilmek mümkündür. Amerikan araştırma heyetinin, 1920 ve 1921 yıllarında İstanbul'da ziyaret ettiği cezaevlerinden derlediği bilgilere göre Haziran 1919-Mart 1921 arası 21 aylık dönemdeki tutuklama vak'aları şunlardır⁴⁴:

41. Johnson, s. 281.

42. *Ibid.*, s. 104.

43. BOA, DH.EUM.VRK, Dos: 20, nr: 98.

44. Johnson, ss. 299,304.

Polis Teşkilat Raporları (1920-1921).

SUÇ			
Cinayet	210	Kundakçılık	30
Saldırı	6300	Sahtekarlık	53
Ev Soymak	259	Tecavüz ve Zina	136
Hırsızlık	7913	Silah Çeke	372
Hayvan Çalmak	57	Polise Karşı Gelme	707
Şiddet Kullanarak Hırsızlık	670	Serserilik	39
Eşkiyalık	5	Çeşitli Suçlar	5634
		Toplam	22385

Sultanahmet'teki Yeni Merkez Hapishanesi'ndeki Hükümlüler ve Suçları (1920).

Hırsızlık	556	Silak Çekme	11
Cinayet	99	Sahtekarlık	10
Yaralama	78	Suistimal ve Haraket	6
Yankesicilik	36	Kundakçılık	5
Eşkiyalık	25	Soygunculuk	3
Gay-i Meşru Cinsel İlişki	23	Rüşvet	3
Dolandırıcılık	20	Polise Hakaret	3
Dayak	18	Yasak Silah	3
Zina	14	Yalancı Tanıklık	3
Irza Geçme	14	Güveni Kötüye Kullanma	2
Zimmete Para Geçirme	12	Asayiş Bozma	2

Ayrıca, Ermeni ve Rum azınlıkların yanında Laz ve Arnavutların şehir merkezindeki eşkiyalık olaylarına karışmaları üzerine Umûm Jandarma Komutanlığı, 14 Mart 1922 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne şehir eşkiyalığının önlenmesi için alınabilecek önlemlere dair bir tezkere sunmuştur⁴⁵. Kumandanlık, "işî olmayan Laz ve Arnavutların memleketlerine gönderilmeleri, eşkiyalıkla ilişkisi olmadığını kanıtlayanların İstanbul'da bırakılmaları, eşkiyanın kol gezdiği mahallerde özellikle sahillerde polis denetimlerini sıklaştırmasını ve polisin jandarma ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunması gereklidir"⁴⁶ şeklinde kararlar almıştır. Buna rağmen ülke

45. Sarıyer Fındıksuyunda dört lazın bir Rum kadını kaçırmaları BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 21, nr.98. Dersaadet'ten Bağırdere iskelesine gelen ve liman civarında kömür çalan Lazlar menedilmiş ve biri vurulmuştur. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 42, nr.45.

46. BOA, DH-KMS, Dos: 62, nr. 23.

çapında asayişin sağlanamadığı gözlenmiştir. Emniyet-i Umumiye kayıtlarında bu durumu izah edici bir çok hadise açıkça görülmektedir⁴⁷. Bu vak'alar asayişin sağlanamadığını ve can, mal, ırz ve namus güvenliğinin tam olarak tesis edilemediğini gözler önüne sermektedir.

Toplumu yaralayan en önemli hususlardan biri de asayişin tam olarak sağlanamamasından dolayı kadın kaçırma ve tecavüz olaylarının engellenememesidir. Bu konuda polise intikal eden bir çok vaka görülmektedir⁴⁸. Ayrıca evlere, karakollara kadar işret ve fuhuşun girmesi dikkate şayandır. Damat Ferit Paşa'nın köşkünün⁴⁹ muhafazasına memur Kuva-i İnzibatiye muhafızlarından sekiz erin

47. Bu duruma örnek olarak kayıtlarda ilğimizi çeken bir çok hadiseye rastlanmıştır. İstanbul gibi yerlerde bile ırz namus can ve mal güvenliği ciddi bir tehdit altındadır. İstanbul Gökusu'da eşkiyaların iki gündelikçi kızı zorla dağa kaldırmaları BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 24, nr.45. Kadıköy'de odayeri köyünde 14 kişiden oluşan bir şehir eşkiya gurubu bir evi basarak para ve ekme aldıkları ayrıca yolda taşınmakta olan bakkaliye eşyası, fes ve ayakkabıları da gasp ettikleri yaşanan sosyal durumu göz önüne semektedir BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos:53, nr: 71. Ayestefanos'da oturmakta olan İsterati adlı gayr-ı müslim vatandaşın parasının çalındığı ve çalanların arkadaşı olduğunun ortaya çıkması toplumda yaşanan güvensizliğin bir göstergesi olmuştur BOA, DH.EUM.VRK, Dos:3, nr: 21. İşgalle birlikte iyice şımaran azınlıklar özellikle Rum ve Ermeniler yıllardır biriktirmiş oldukları kinlerini ülkenin içinde bulunan durumu göz önüne alarak masum halk üzerinde göstermişlerdir. Kömür satmak için Taşköprü nahiyesinden Gekbuze'ye gelen dört erkekle iki kadının yolda Rum ve Ermenilerden oluşan onbeş kişilik bir çetenin saldırısına uğradıkları ve kadınlara tecavüz edildiği görülmüştür BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos:51, nr: 27. Ekonomik yapının bozulup halkın fakirleşmesi hırsızlık gibi suçları da beraberinde getirmekteydi Küçük çamlıca ve Bulgurludan koyun, keçi ve tavuk çalıp Gedikpaşa ve Çarşıkapıda satan hırsızların yakalanması duruma örnek teşkil etmektedir BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos:8, nr: 43. Ekonomik sıkıntılarının getirmiş olduğu ortam yalnızca mal çalmakla kalmamış küçük sebeplerden cinayet dahi işlenmiştir Büyük Halkalı çiftliğinde Hacı Murat Bey'in bostanında bekçilik yapan Muharrem muhtemelen karpuz çalan Rumlar tarafından öldürülmüştür BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 45, nr: 7. Bu tür olaylar Payitahtın yanında Anadolu'nun bir çok vilayetinde de görüldüğü polis kayıtlarına geçmektedir. Örneğin, Erzincan'da Topal oğullarından Ali oğlu Keko Mahmud'un karısının eşkiyalar tarafından kaçırılması gibi BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos:39, nr: 14.

48. Sarıyer'de 16 yaşlarında bir kızın tehdit edilerek dağa kaldırılması ve zorla biki-ri ni izale eden iki kişinin yakalanarak evrakıyla adliyeye teslim edilmesi BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 54, nr: 83.

49. Damat Ferit Paşa'nın Boğaz'da, Baltalimanı'ndaki köşkü şimdi İstanbul Üniversitesi'nin misafirhanesi olarak kullanılmaktadır.

karakola fahişe getirmeleri üzerine tutuklanmaları⁵⁰, Veliefendi'de barakada kalan üç askerin kadın getirip işret etmesi⁵¹ gibi toplumun güvenliğinden sorumlu olan kişilerin sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar oldukça ilginçtir, yapılan davranışlar toplumu yaralamakla birlikte suçlular yakalanarak cezaları verilmektedir. Fakat bunun yanında her hangi bir ceza-i müeyyidenin uygulanmadığı durumlarda görülmüştür. Burdur livasında "Ecnebilerin mevcudiyeti nedeniyle ahalinin geceleri silah atmak, işret etmek ve karı oynatmak gibi kötü sonuçlar doğuran fiillerin Divan-ı Harbe verilmesi olumsuz sonuçlar vereceğinden takibe gerek yoktur" gibi kararların alındığı da görülmüştü⁵². Ayrıca ekonomik sıkıntılar, yokluk dürrüst toplum yapısının bozulmasında en önemli etkenler arasında görülmektedir. İşgal yıllarında bu duruma örnek bir çok hadise polis kayıtlarına geçmişti⁵³. Durum o kadar vahimdir ki askerler bile devlete ait eşyaları satabilecek duruma gelmişlerdi⁵⁴. Ayrıca çeşitli şekillerde İşgal güçleri ile irtibata geçip onlar adına çalışan Türkler'in olması ahlaki bozulmada farklı bir alanı gözler önüne sermektedir⁵⁵.

Mütarekenin Sonu

Türk ordusunun 9 Eylül 1922 günü İzmir'e girmesiyle silahlı mücadele sona ermiş, 11 Ekim günü imzalanan Mudanya Mütarekesi Türk ordusunun Trakya'yı peyderpey teslim almasını öngörmüştü. Refet (Bele) Paşa komutasında ki sembolik nitelikte 1922 Ekim'inde İstanbul'a gelen Türk ordusu büyük tezahüratla karşılan-

50. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 42, nr: 34.

51. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 16, nr: 78.

52. BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 35, nr: 57.

53. Una toprak katıp satan tüccarlar ve bu duruma göz yuman polislerin olması ve yakalanmaları üzerine haklarında Polis idaresi tarafından muamele yapılmış gerekli cezalar verilmiştir BOA, DH.KMS, Dos: 52-2 nr: 2. Piyasaya sahte 50 liralık kağıt para sürdüğü iddia edilen dış hekimî Kasabyan efendinin çırağı Varamşubuh muhakame edildiği fakat suçunun ispatlanmadığı görülmektedir BOA. EUM.AYŞ, Dos: 50, nr: 65.

54. Yedikule Mezbaha-i Askeriye binasının tahtalarını sökerek Rus mültecilere satan Kütahyalı nefer Mehmed durum farkedilmeden evvel terhis olup memleketine gitmesi üzerine gerekli işlem yapılamamış gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir BOA, EUM.AYŞ, Dos: 50 nr: 58.

55. Yedikule de bakkal İspiro'nun dükkanında işret eden Mehmed Cemal ve Muzaffer namlardaki şahısların sarhos bir halde silahlarıyla yakalanması ve İngiliz istihbarat memuru olduklarını itiraf etmeleri BOA, DH.EUM.AYŞ, Dos: 56, nr: 71.

mıştır. Refet Paşa T.B.M.M. adına Doğu Trakya'yı devralmakla görevlendirildi. Refet Paşa İtilaf temsilcileriyle görüşüp Doğu Trakya'nın teslim tarihini ve koşullarını belirlemiştir. Bu arada İtilaf Devletleri barış konferansı görüşmeleri için Ankara Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ne de çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine 1 Kasım 1922 günü saltanatın Ankara hükümetince kaldırılmasıyla İstanbul payitahtlığını yitirmiştir. Tevfik Paşa 4 Kasım günü Sadrazamlıktan istifa etmiştir. 16 Kasım 1922 de Vahdettin, Malaya adlı bir İngiliz zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılmıştır⁵⁶. Aynı gün toplanan TBMM, Vahdettin'in halifeliğine son vermiş, yerine Velihaht Abdulmecid Efendi'yi seçmiştir. Bu arada İstanbul'un kontrolü Selahattin Adil Paşa komutasındaki 81. Alay'a geçmişti. İşgal güçlerinin etkisi siliniyor, İstanbul'un kesin statüsü ise Lozan Barış Antlaşmasında saptanıyordu. 25 Ağustos 1923 günü İstanbul komutanı Selahattin Adil Bey ile İtilaf yüksek temsilcileri İngiliz generali Harrington ve Fransız generali Charpy arasında yapılan görüşmeler neticesinde kentin boşaltılma hazırlıkları başlamıştır. İstanbul'da askeri işgal 4 Ekim 1923'te son buluyordu. O gün işgal kuvvetleri, Dolmabahçe'de Türk sancağını resmen selamladıktan sonra, İstanbul'u terk etmişlerdir. Türk ordusu 5 Ekim günü şehrin Anadolu yakasına ulaşmış, 6 Ekim 1923 günü Şükrü Naili Paşa komutasında Üçüncü Kolordu, Sarayburnu'ndan İstanbul'a girmiştir. O günden sonra 6 Ekim günü İstanbul'un Kurtuluş Bayramı olacaktır. Sonuçta Kuva-i Milliyeciler'in zaferi, çekilen acının psikolojik boyutlarını hafifletti. Belediye Mustafa Kemal'e onursal hemşehrilik payesi verdi ve onun Şişli'de yaşadığı evin üzerinde bulunduğu caddeye Halaskâr Gazi Caddesi adını vererek ona bağımsızlık mücadelesinin tüm fertlerine minnet duygularını ifade etmiş oldu.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun insan gücünü ve iktisadi kaynaklarının büyük bir kısmını yok etmişti. Savaş sırasında devamlı olarak silah altında bulundurulmuş asker sayısı 2.850.000 kişiye ulaşmıştı. Savaş sonunda bu mevcudun 325.000 şehit,

56. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara, 1990, s. 211.

400.000 yaralı, 250.000 kayıp ve esir olmak üzere 975.000 kişiye vardığı tarafsız kaynaklarca anlaşılmaktadır⁵⁷. Savaşın maddi kayıpları ise çok ağırdı. Yıkık bir ülke, iktisadi gücünü yitirmiş bir devlet ve tabi ki bu durumdan en kötü şekilde etkilenen halk ve yaşam tarzı.

Türk kurtuluş savaşı her ne kadar birden patlak veren bir eylem olarak karşımıza çıksa da, değişim devresi, için için gelişen oldukça uzun bir sürecin eseridir. Tabi ki bu süreç sosyal değişimi ve başkalaşmayı da beraberinde getirecektir.

İstanbul, savaşın ve işgalin getirdiği zorluklara, kurumlarında ve halkının psikolojik durumunda nispeten az hasara uğrayarak göğüs gerecekti. İnsanları evsizliğe, işsizliğe ve yiyecek kıtlığına katlanacaklardı. Onlar, aynı zamanda Türkiye'nin hâlâ bir savaş durumu içinde olduğunu fark ediyorlardı. İşgalcilerin varlığı ve Rum azınlıktan gelen hakaretler, bu olguyu İstanbul halkına her gün hatırlatıyordu. Gerek fiili işgaller, gerekse savaş yıllarının getirdiği şartlar İstanbul'daki yönetimi zor durumda bırakıyordu. Bu durumda İstanbul Anadolu'dan tecrid edilmiş bulunuyor ve her türlü ilişkisi kesilmiş oluyordu. İstanbul Hükümetinin başlıca amacı en kısa zamanda barışı sağlamak ve bu amaçla barış antlaşması yapmaktı. Bu amacın gerçekleşmesini gerektiren siyasi işlerin dışında gerek sosyal ve iktisadi yapısı ve gerekse ahlaki ve manevi alanlarda önemli faaliyetler gösterememişti. Çünkü Mütareke döneminde Osmanlı Hükümetleri gerçek bir iktisadi ve siyasi politika izleyememişti.

Mütareke sırasındaki yangınlar ve tahripler neticesinde İstanbul'un yaklaşık üçte biri harap olmuştu. Hayat pahalılığı, işsizlik, çaresizlik ve İstanbul'a akın akın gelen göçmenler dönemin trajik boyutlarını gözler önüne sermekteydi. Osmanlı Hükümeti iflas etmiş artırılan vergiler durumu düzeltmeye yetmemişti. Mevcut şartlar zaten yetersiz olan eğitim kurumlarını çalışamaz hale getirmiş, yine de ülke geneline göre daha şanslı olan varlıklı ailelerin çocuk-

57. Gotthard Jaesche, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, Ankara, 1970.

ları İstanbul'da eğitimlerini sürdürme şansına sahip olabiliyorlardı. Mütareke döneminde Vahdettin'in politikası ise, ne pahasına olursa olsun İstanbul'da kalmak ve Halife olarak, Peygamber'in kutsal emanetlerini muhafaza etmektir. Başkent'te bulunmadığı takdirde İngilizler'in emanetlere el koyabileceklerinden endişe ediyordu. Aynı zamanda Topkapı Sarayında bulunan tarihi hazinelere İngilizlerin el koyabileceklerini düşünüyordu. Anadolu'da bir çığ gibi büyüyen hareketi ise maceracılık olarak değerlendiriyordu. Aksine Anadolu hareketi bir maceracılık ve mucize değildi. Yaklaşık beş yılı bulan düzenli, sistemli ve örgütlü bir direnişin sonucunda her şeye rağmen ülkede zafere ulaşılacak, sonuçta toplum tercihini egemenlik ve özgürlükten yana kullanacak ve bağımsızlığını kazanacaktı.